

A NÉPMŰVÉSZELET ÉS IPARMŰVÉSZELET KÖLCSÖNÖS HATÁSÁRÓL

DR. VISKI KÁROLYNAK A TÁRSULAT KÖRÉBEN TARTOTT ELŐADÁSÁBÓL

Már a honfoglalás idején volt legalább kétrendbeli művészetünk, mert volt legalább két rendünk: az állattenyésztő és földművelő. E kétnek más az életrendje, világfelfogása, igénye: más-más tehát művészete is. A kettő nem egy, mert megjelentető területe sem azonos. A földművesparasztnak nem kell karikásositor, juhászskampó, erszéyes készség, tükrös, a pásztornak nincs faragott kapuja, esempés füstfogója, hímes ágya, rúdravaló himzése. Még hímes tojása sines szegénynek. Amije van, apró; zsebében, szűrűjében rejt, mindig magával hordozza; kebelén kenyerre, hátán háza. Bezzeg van a megtelepült, telkes, házaspárnak. A pásttor kunyhójában legfennebb egy szekrényt, azaz ládát találunk, a földtúró parasztember házában alig tudunk megfordulni, olyan zsúfol. Más foglalkozás, más élethivatás, más életfelfogás, más világnézet, más műveltség s a másféle műveltségben, mint annak része, más művészet. A jóra való pásttor minden holmiját maga csinálja, vagy legalább maga is meg tudja csinálni. Még kacagányát, boeskorát, süvegét is, kanalát, villáját, bieskáját, állatorvosló műszereit, csak a bográcsot veszi a cigánytól. A földművesparasztnak már egész sor iparos dolgozik: asztalos, lakatos, üveges, fazekas, drótosót, timár, esizmadia, szűcs, szűrszabó s még vagy húsz.

Ha már primitív fokon is differenciálódik a társadalom, ha a foglalkozás, élethivatás, a társadalom közös érdeke megosztja a tennivalókat, mennyivel inkább megosztódik a munka a fejlődés későbbi fokozatain! Van aki egész életén keresztül csak szűrt szab, vetélőt hajigál, bőrt nyúz, gyalut taszigál, fazekat drótoz. Ez a tudatos vagy tudatlan munkamegosztás, ami a modern társadalomnak is alapvető gazdasági elve. Minél modernebb a társadalom, minél fejlettebb gazdasági rendszere, a munkamegosztás annál nagyobb, sőt mondhatjuk — annál sivárabb. Ez a modern specializmus. Az építőművész tervez, de nem épít, a zeneszerző szerez, de nem vesz részt az előadásban, az író színdarabot ír, de nem játszik. A munkás dolgozik, a nélkül, hogy tudná, mi lesz a munkájából; moz-

dulatai gépiesek, maga is gép, betanult, beidegzett mozdulatai lendülnek, a lelke nincs ott, felesleges is, hogy ott legyen. Ez a lelketlen munka. Primitív fokon más a világ! A primitív ember a maga szükséglete, vágya, hangulata, belső sürgető indítéka szerint határoz, elgondol, tervez, anyagot, sőt szerzőt teremt, dolgozik, ékít, szépít magának, aszszonyának, gyermekének vagy szeretőjének. Az alkotás minden mozzanatát megéli, átérzi, lelkéből, spontán, őszintén eszelepszik, kifejezni valót teljesen, tökéletesen kifejezi. A legszebben, ami az ő világában elképzelhető. Neki az a szép, ami neki tetszik. Különben nekem is. Csak a smokknak szép az, ami másnak tetszik. A nép nem szereti a szokatlant, az egyénit, a forradalmárt, aki közönségre kiemelkedik, aki a maga útján akar járni. Nemesak nem szereti, de nem is tűri. Kigúnyolja, kisebbiti, elüldözi vagy bolondnak tartja: falu bolondjának. Amit rá hagyományoztak, azt örökíti át fiaira. Mindenre van kész technikája, kész stilsztikája. Világa kerek, egyszerű, s ebben mindenre van fogása, módja, szava, kifejezése. Mindenre a legillőbb, a legmegfelelőbb. Újra tehát nincs szüksége, ezért konzervatív. Ily okokból épít, ruházkodik, farag, sző, hímez, főz, dalol és táncol egyformán. Minél primitívebb a közösség, a falu, a nép, annál szembevetőbb az az uniformis, amiben egész életük kiteljesedik. Még a fejtek is egyformák. Ez uniformizmusból fakad a kis közösségek elégedett, kerek, hiánytalan, jobbára optimisztikus, mindent megmagyarázó és megértő világképe és világnézete. Ebből fakad természetesen a kisebb közösségeken belül a népművészet egysége is. Ha végignéznünk egy kevertes magyar népművészeti gyűjteményt, mindjárt rámondhatjuk ez a darab borsodi, ez tolnai, ez udvarhelyi, ez békési, ez kükküllőmegyei. A szűkebb csoporton belül nem azonosak, de típusok, tipikus jelek fogják őket össze. A típusok hagyományozását az emberi művelődéstörténet egyik legnagyobb tényezőjének, a konzervativizmusnak köszönhetjük. Mentül ősi, primitívebb szinten marad a társadalom valamely osztálya, annál konzervatívabb. Ezért valószínű, hogy pásttorművészetünk egy évezreden át lényegesen nem változott. Nem úgy értjük persze, hogy formában, ornamentikában, hanem alapfelfogásban, az alkalmazás és fogalmazás alapelveiben.

Ámde bármily konzervatív is valamely közösség, benne mindig akadnak újítók, ha meg nem értés, gúny, pellengér vagy keresztrefeszítés is a jutalmuk. E progresszív egyéni hajlamok nélkül az emberiség semmit sem haladt volna. A művelődéstörténet a bizonyosság rá, hogy hova haladt, ha a haladás útja máglyákkal, mártírok keresztjeivel van is szegélyezve. Mert előbb mindig a konzervativizmus diadalmaskodik, gyorsan, határozottan, tiporva és toporzékolva, a progresszivitás diadala lassan érik, alig észrevehetően bontakozik ki. Efféle hatalmas drámai menete azonban csak a korszakos nagy emberi eszmék sorsának van. De kiesiben, szinte azt mondhatnók kisdud paródiákban ez a harc, hadakozás mindig, mindenütt ott lappang. A parasztlány egyszerre csak, mi jött rá, nem tudjuk, kalapot akar viselni; az anyja nem engedi, pirongatja, fenyegeti, sőt meg is tépi. Áll a hare, van szidalom egyfelől, könnyhullatás másfelől. De a kalap előbb-utóbb mégis meglesz.

A székely falusi legény boeskorban jár. Egyszerre csak két-három nagygazda legény vasárnap eszimat húz. Pár év múlva már hétköznap is. Szólják, szapulják, de bírja. Egy évtized múlva minden legény szégyelli a boeskort. Most már a boeskort gúnyolják, nem a magukét, hanem a szomszédét.

Márfali legények
Boeskorosok szegények,
A boeskort is úgy kötik,
Hogy az utcát megseprük.

Meddig lehet az ilyen gúnyolódást elviselni? Addig-ameddig, de nem sokáig. S honnan jut eszébe a fiatalságnak, a jobbmódúnak elvetni a régit s új után törni magát? Maga találja ki? Többnyire nem. Kalapot is, eszimat is látott már valahol: a magasabb, fejlettebb, módosabb rétegekben a társadalomnak. Kettő mozgatja: a felfelé törekvés és az utánzás vágya. A haladás két legfőbb rúgója. És családja, vonja maga felé a felsőbb osztály is, ha érdeke. Ilyen érdek százféle van. A minket érdeklők közül most csak egyet említünk: a gyáriparat. A szüntelen omló gyári terméknek piac kell. A piac azonban nem terpeszkedik önként a gyáripar elé, előbb meg kell hódítani. Miszszionáriusok járnak Afrikát vagy Új-Guineát s megmagyarázzák, hogy a meztelenség szegény, el kell leplezni. A lepel sokféle: cérna, gyapot, selyem, lehet benne válogatni, a hajó itt van a paron. De a példáért nem kell ilyen messze menni. Minden kis magyar falu boltosa a legelevenebb, a legállhatatosabb ügynöke nagykereskedőnek, gyárosnak. Megmagyarázza, miért nem érdemes szőni, hímezni, faggyúgyertyát önteni, eszerpedényt esi-

nálni, méhet tartani, miért rossz, ki nem fizetődő, okatlan, haszontalan, ízetlen, esúnya mindaz, ami házilag előállítható. A tanító, pap korholja ócska szokásaikat, ősi maradványú hiedelmeiket, a törvény bünteti számtalan, szokáson alapuló eszelekedetüket. Ha a népet ennyi oldalról kikezdi, harmonikus, kerek világa megbomlik, benne való hite, hozzá való bizodalma, szeretete meginog és már csak idő kérdése, hogy ez a világ mikor omlik össze s lesz a paraszti ember se kint, se bent. A népi világ harmonikus, évezredek alatt fölépült, mindenféle jól kiegyensúlyozott egység, szerkezet, kívül-belül rendbe tett épület. Ha a magasabbrendűnek tartott kultúra kiszedi alapjait, falait, hogyan várhatjuk a néptől, hogy a kultúrája legtetéjét, a népművészetet, az épület csúcsát, ormát, támasztékok nélkül tartsa, óvja, szeresse, mint egy súlytalan angyalt a levegőben lebegtesse?

Az alsóbb néposztályok tehát vágyanak, törnek a felsőbbek felé, s egyedeik száza, ezrei föl is jutnak ide, amit nemesak a ma, de a mult is igazol. Nálunk pl. az évszázadok hosszú során folyt nemesítések e törekvések végső, formális elismerései. A felsőbb, javarészt jobbmódú társadalmi rétegek mindig tárgyai voltak az utánzásnak. E felsőbb rétegeknek azonban már hivatásos mesterek dolgoztak, a középkortól kezdve nálunk is céhbéli, világjáró, iskolázott, sokat tapasztalt mesterek. A felsőbb osztályok háza, házberendezése, ruházatai s mindenféle tárgyi felszerelése, mielőtt megsemmisült volna, a divat változtán, öröklés, hagyományként vagy más úton az alsóbb rétegek felé szállt alább-alább. Igaz, hogy egyik-másik tárgykör alászállását az úri rend tilalmazta s ezzel lefelé haladását akadályozta, de viszont éppen e tilalmak bizonyítják, hogy az alsóbb rend, mondjuk a nép, milyen szívesen követte — mint ahogy ma is követi — az úri példát. Számtalan rendelkezést ismerünk az ország minden részéből, amely tilalmazza a eszima, a posztónadrág, a bot, fokok, cifraszűr, darutoll, selyem, esipke viselését, főleg tehát a ruhaféléket, amelyek a társadalmi megkülönböztetés jeleit is magukban foglalták, vagy amelyek — mint a régi írárok mondják — eselésapságra, negédségre, kevélységre szoktatják a parasztságot.

Vannak az ipari vagy művészi megnyilatkozásoknak olyan területei is, ahová az úri tilalom nem ért el. A nemesi házakból kidobott egyenes támlájú, szétvetett lábú nehéz tölgyfaszékek előbb magukban, később másolataikban keringtek a közeli parasztság között. Azok a formák ezek, amelyeken a középkor végén az uralkodóházak tagjai üldögelnek az asztal mellett, mint egykorú ábrázolásokból láthatjuk. A nemesnek akkoriban tán még nem is volt efféle hosszúlábú széke, csak medve-

bőrrel borított lócái, padládái, mint ahogy Arany írja az öreg Toldi házaról:

Ágyak, puha székek, drága rengők helyett
Medvebőrös lócák álltak a fal mellett.

Néhány száz év mulva a királyi ebédlők faragott székei ott vannak minden dunántúli parasztházban, sőt ma már ágyak, puha székek is vannak. Itt-ott már van zongora is, még ha passulyt tartanak is benne, mint ahogy a rosszmájú városiak mondják.

Az a bútor, amit ma annak tartunk, szinte ezer évig hiányzott a magyar parasztházból, mint ahogy még magam is láttam olyan székelyszobát, amiben körül a fal mellett alacsony padládák álltak, semmi egyéb. Az asztal még Arany János gyermekkorában is csak asztalszék volt, a szék pedig alig arasznyi magas.

Eppígy kevésbé érintette a tilalom a házbeli szőttes és hímzett holmit, a százféle apró faragott fatárgyat, a zsebhe való utenziliumot, a temetői fejfát s számtalan más területét a népművészet megnyilatkozásának. Mindezekben bátran és szabadon érvényesült a népi alakító kettősség: a konzerváló és utánczó készség. Mindezt ma már, akik a népművészet alkotásaival szüntelen foglalkozunk, érezzük, sőt nem egy esetben világosan látjuk. A kutatást azonban megnehezíti az, hogy népművészetünknek alig van régi tárgyi hagyatéka; ami van, jobbára alig ötven-hatvan éves s az igen gyér nyomok sem mennek vissza többre száz évnél. De ami ennyire megy, az már nagyon tanulságos. Így kideríthető, hogy az úgynevezett pávaszemmotívum, melynek magyarázatáért időben ezer évekre, térben Perzsiáig, Indiáig mentek romantikus kutatóink, igazában nem egyéb, mint stilizált rózsza. Az értelmetlen bőségszaruból így alakul kígyó a békési ködmönök hátán, az ismeretlen bokréta-

tartó kosárból szív vagy dús levélesomó és a többi. Tökéletesen a népetimológia s az uralkodó, sajátos hangtörvények nyelvi analógiájára.

Mi hisszük, hogy a népművészetkutatásnak és magyarázatnak letűnt a romantikus korszaka, amely minden vonalat, formát, minden motívumot, ornamentumot legalább is a honfoglalás korából valónak tartott. Ez mindenestre kiábrándító, de ha a népművészet körül tudományt akarunk esinálni, — s

ilyen kérdés a régi ipar, iparművészet hatása a népművészetre — ezt a tudományt legkevésbé ábrándokból lehet megcsinálni. Ahogy nyelvünk rengeteg idegen, szláv, bolgár török, német, olasz, latin stb. eleme körül megtaláltuk azokat a hangtörvényeket, amelyek ez idegen áradatot magyarrá formálták, éppúgy meg kell találnunk azokat a törvényszerűségeket, amelyek népművészetünket bárhonnan vett

Gról József: Szigmet.

elemeiben is népivé és magyarrá tették. Lehet, hogy a művészi intuíció ezeket hamarabb megérzi, mint ahogy a nehezkesebb tudomány majd konstatálja. De a népművészet elemeinek etimológiája, stilsztikájának megalkotása tudományos feladat, mely sok történeti, művelődéstörténeti, ethnológiai, művészettörténeti, geográfiai ismeretet kíván, s módszerében széleskörű összehasonlításra van utalva. Ha mindezt a magyar tudomány megcsinálja, akkor lesz majd könnyű dolguk iparművészeinknek, ha ugyan még akkor is lesznek köztük, akik magyar létükre művészetükben magyarul akarnak beszélni. Ma még úgyszólván csak konkrét adatokhoz vannak kötve, s ezért esett meg nem egyszer, hogy subahímzések és mézeskalásosok épülethomlokzatokra ragadtak fel. Mert mindeddig csak a szavakat láttuk, mormoltuk s nem a gondolatot, ami mögöttük van. Ma még

nines kész a népi alkotás esztétikai elveinek foglalatára, hogy úgy mondjuk a népművészet filozófiája, amely pedig a magyar nemzeti szép lényeges fejezeteit fogja adni. E hiány azonban nem akadály a iparművészetünk népies megszólalásának. Petőfi, Arany sem kapott készen senkitől népies esztétikát, stiliztikát, poétikát; mindezek szabályait intuitív költői geniejével, magyar lelkével megérezte és alkalmazta. Arany meg éppen tudatosan vallja, hogy a népin keresztül akar nemzetivé lenni, ahogy lett is pl. a Buda Halálában, balladáiban. Az iparművészet nemzeti volta sem pusztán a népin fordul meg, de azon s egyéb történeti hagyományainkon keresztül lesz nemzetivé. A népművészet az első iskola, amit itt mondani sem kell, hiszen iparművészeti oktatáspolitikánk kellőképpen figyel erre. S tulajdonképpen ez időtől kezdve lehet beszélni nálunk a népművészet szembetűnő hatásáról az iparművészetre. De a művészettörténet régmúlt emlékei közt is mindenütt föl-fölbukkan a provincializmus, a helyi művelődési, geográfiai s hagyománybeli hatások együttese. Hogy úgy mondjuk, még a nagyművészetnek is vannak dialektusai. Atticában másként jelennek meg bizonyos építészeti formák, mint Spártában vagy Joniában, a gótikának más-más kifejezései vannak Olaszországban, Francia-, Német- vagy Angolországban. A renaissance festészet más Olaszországban, mint Hollandiában. A nép, a föld sajátos szellemét hordozza minden jól gyökerező művészet. Miért kellene a valóságot, amely körülvesz s amelynek része vagyunk, erőszakkal távol tartani magunktól?

Arany jellemzően jellemzi saját művészetét is:

ha a fejére áll is

Van benne valami vaskos, reális.

Ez a vaskos, reális a magyar iparművész számára a magyar népművészet, ez eleven, élő valóság, ahogy az volt Petőfi és Arany számára a magyar népköltészet. De ahogy ők nem másoltak, az iparművész sem másolhat. Hogy megint Arany szavaival szóljunk:

Nem a való hát, annak égi mása
Lesz, amitől függ a költő varázsa,

E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít —
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít.

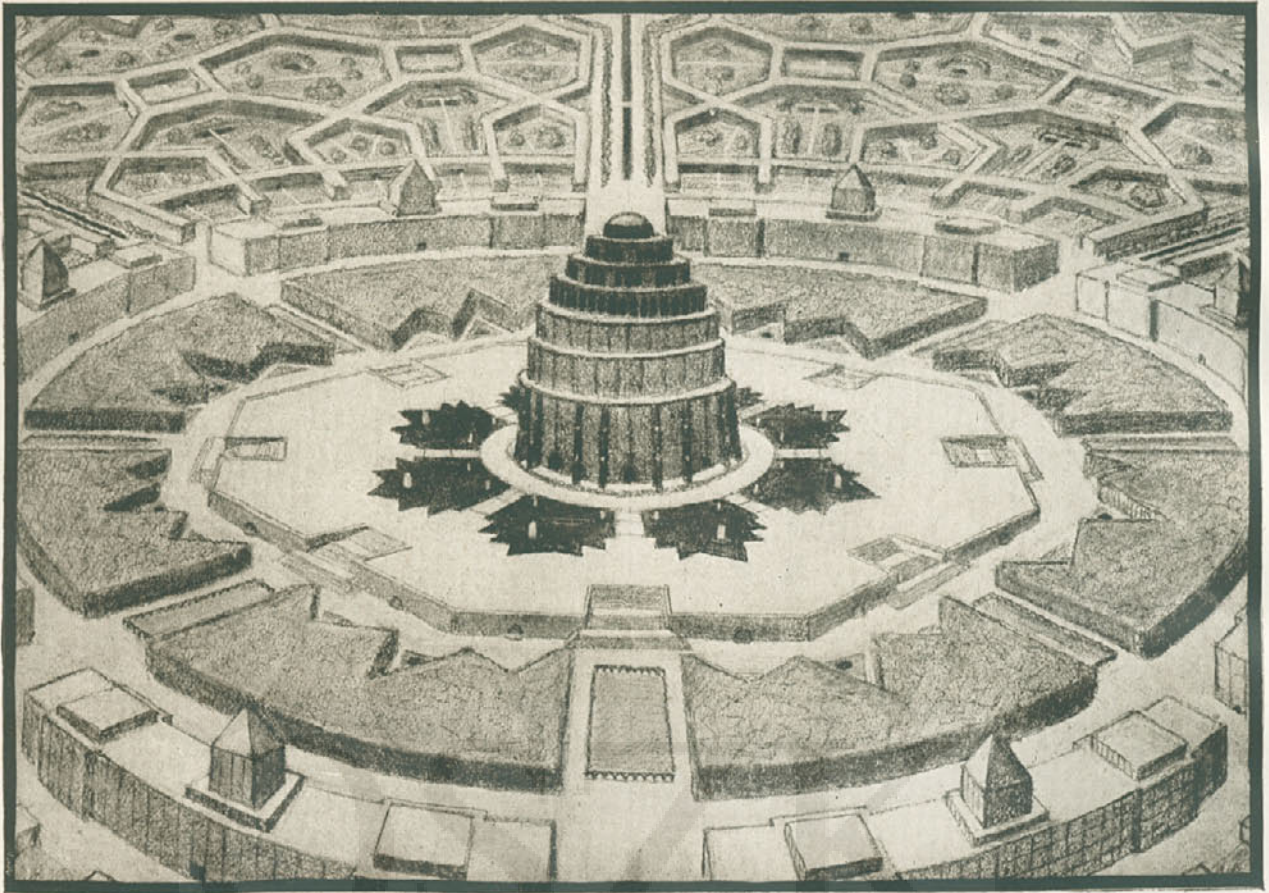
Kétségtelen, hogy a sulyok csakugyan elrepül egyszer-mászor a nemes szándékú törekvésben. Nem nagy baj. Mégis az a fő: a hűtlen hívség, ha nehéz is. Hűnek lenni legdúsabban a népi-ben élő, a nép által átdolgozott, asszimilált hagyományainkhoz, de a hívség ne legyen túlságos ragaszkodás, azaz hozzáragadás. Hagymányainknak ne testéhez, hanem szelleméhez ragaszkodjunk. Neveket e helyen nem mondunk, ha még oly kedvesek is nekünk, de felesleges is, hiszen minden iparművész, minden műértő jól tudja, hogy kik azok, akik magyarok számára magyar gondolatot a művészet magyar nyelvén szoktak kifejezni, úgy szólván anyanyelvünkön beszélnek művészetükben is. Persze az iparművészetben is vannak Mezzofantik, akik minden kor és minden stílus nyelvén meg tudnak szólalni, sőt kell is, hogy tudjanak, mert a közönség is százféle nyelven dadog és ért. Élni pedig, míg anygallá nem válik, az iparművésznek is kell. Néha meg is kell alkudnia a divattal, bárhogy verjük is a mellünket. A divat pedig változik; ma vagy holnap — úgy látszik — az iparművészetnek is itt lesz a jazzband-je, a esapszékhangulat és négeresztétika keveréke. Nálunk is meg fog szólalni az iparművészet szaxofonja s alaposan rá fog reesenteni a magyarok szimfoniájára, amit Szent Gellért óta hallgatunk. A gyöngeszívűek megdöbbennek, nemesak odahallgatnak, de a kórusba is beállanak, sőt örvendeznek az új örvendezőkkel. Mi szívből kívánjuk: legyen nekik a szaxofon könnyű s a tányérozás eredményes. Idebent zenebonázhatunk, ahogy kedvünk tartja; de kifelé, a nagyvilág felé — ha paradoxonnak látszik is — csak egy nyelven, a művészet magyar nyelvén lehet beszélni. S beszélhetünk büszkén és bátran, ha a népművészettől a magyar beszédet megtanultuk. Nem kérkedünk a kérkedőkkel; jól tudjuk, hogy sokban vagyunk szegények, elhagyottak, sőt nyomorúságosak. De egyben kultúrfőlényünk van minden európai nép fölött: népművészetünkben. Érdemes tehát tőle tanulni.

Sokan az igénytelenségben látják a főcél. Ez nem helyes. Igénytelenség kezdetlegességet jelent. Egy társadalmi közösség művelődésének szintje az élet-standard szerint igazodik. Az ember sohase legyen igénytelen, hanem igenis legyenek nemes igényei. Az igaz ember nem fogadhatja el irányadónak az addig nyújtózkodjál, ameddig a takaró ércelvet, hanem azon van, hogy szeresse meg magának mindazt, amire fejlődése szempontjából szüksége van.

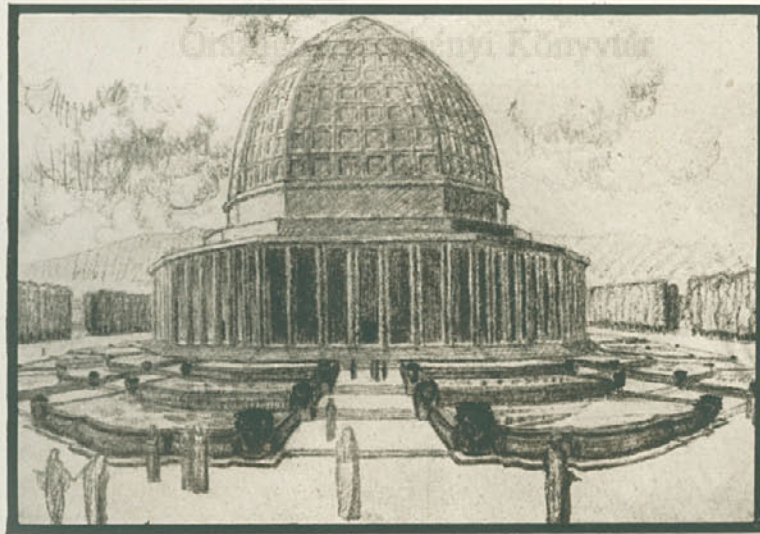
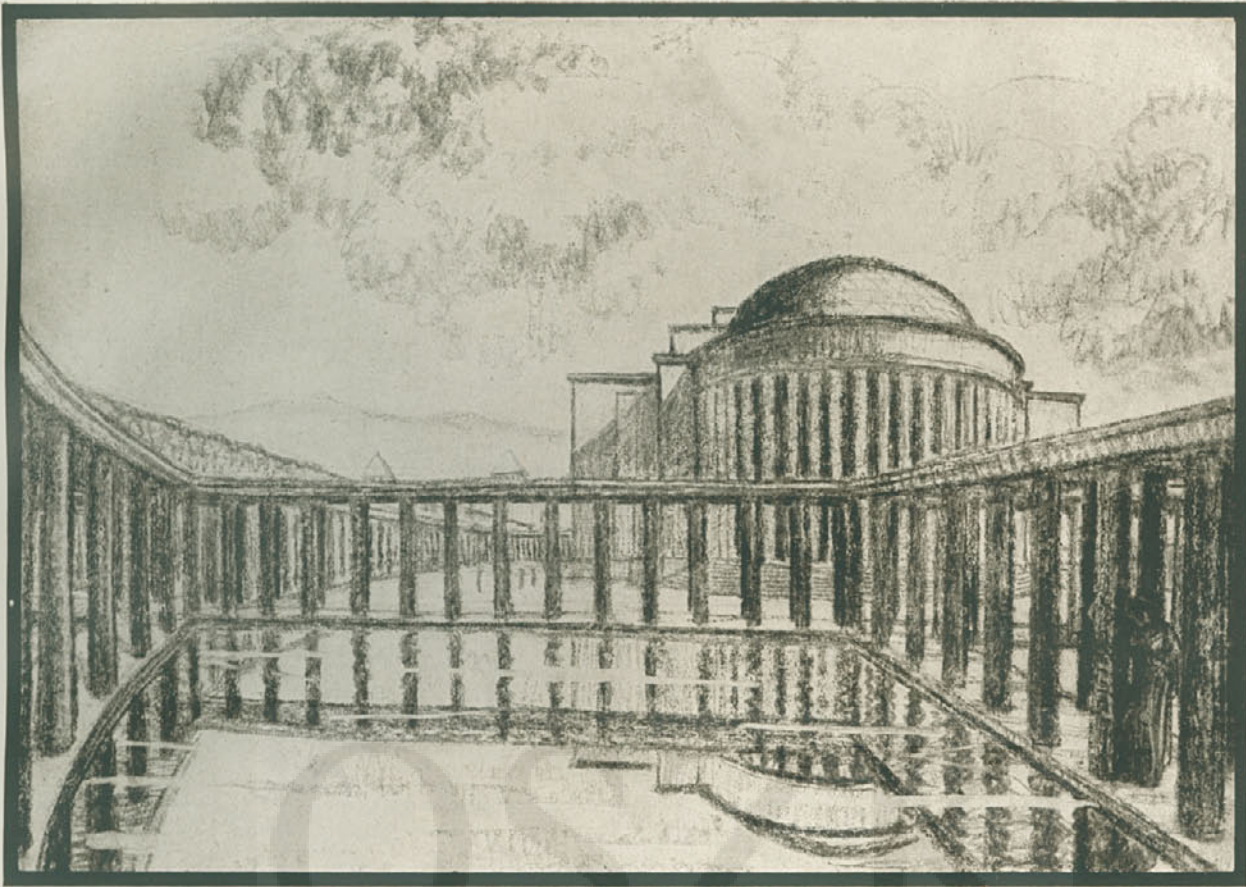
H. Keyserling gróf.

Sikorski Zsolnay Miklós: A hágai békepalota magyar vázája. Készült a pécsi Zsolnay-gyárban. — Ungarische Deckelvase (Höhe 220 cm) im Haager Friedenspalast. — Vase avec couvercle pour le Palais de la Paix à la Haye.

Szemelvények Moiret Ödön »Az új élet városa« c. előadásán bemutatott tervekből. A világtéremtés és az emberi hivatás dómja. Gyermekek játszóhelye. — Aus der Bilderserie, die den Vortrag E. Moirets »Die Stadt des neuen Lebens« illustrierten. Monument der Welterschöpfung. Spielplatz der Jugend. — Projets pour »la ville de la vie nouvelle«, par M. E. Moiret. La dôme de la création du monde. Place pour jeux d'enfants.

Szemelvények Moiret Ödön »Az új élet városa« c. előadásán bemutatott tervekből. Ünnepi előadások palotája és vízmedencés udvara. Az anyák áhítatának esarnoka. — Aus der Bilderserie, die den Vortrag E. Moirets »Die Stadt des neuen Lebens« illustrierten. Festspielhaus und Brunnenhof. — Andachtshalle der Mütter. — Projets pour »la ville de la vie nouvelle«, par M. E. Moiret.

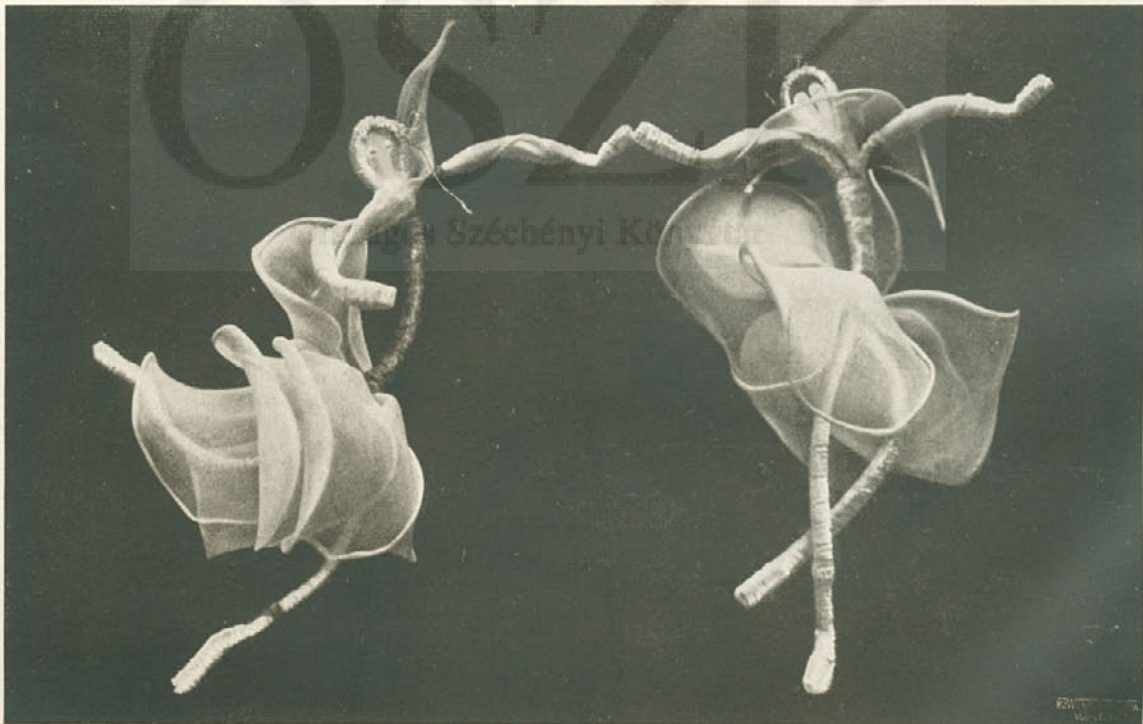
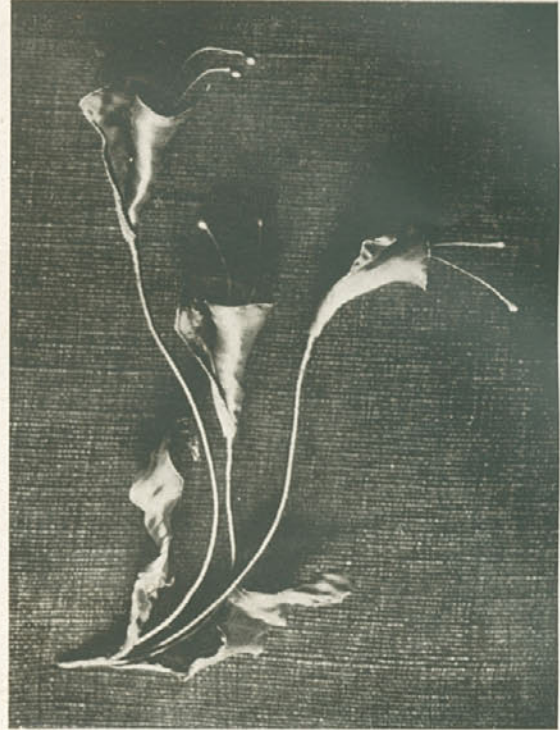

Botlik József: Plakátok az O. M. Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításából. — Plakate. — Affiches.

Matskássy Gyula: Plakátok az O. M. Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításából. — Plakatentwürfe. — Affiches.

Réval Éva (Párizs): Iriszek, ezüst esengők, virágbabák. — Irise, Silberglöckchen und Blumenpuppen. — Fleurs de fantaisie.

Kiss Pál (Párizs): Kovácsolt-vasmunkákkal berendezett dolgozószoba. — Herrenzimmereinrichtung aus Schmiedeisen. —
Installation d'un cabinet de travail avec détails en fer forgé.

Csáky József (Párizs): Fehérmárványból faragott »csodaszarvas«, fej és kakas. — Der Wunderhirsch, Studienkopf und Hahn.
Marmorplastik. — Plastiques en marbre.